

XV İNCİ ASRİN SONUNDA BATI AVRUPA'NIN VE BİLHASSA İTALYA'NIN SİYASİ DURUMU (1)

Yazan : G. MOSCA
"Lincei" Akademisinden

Çeviren: *Asistan Arif T. PAYASLIOĞLU*

XV inci asrın ikinci yarısında önce İtalya'da, sonra aşağı yukarı bütün Batı Avrupa'da artık yeni bir zihniyet belirmişti. İşte bu sıralardadır ki umumiyetle Rönesans diye adlandırılan ve insanların klâsik kültürle yani eski Yunanlı ve Romalıların münevver dünyasıyla ve bilhassa idare eden ve irfan sahibi zümrenin düşüncesi üzerinde kuvvetli bir tesir icra eden eserlerle, büyük ölçüde ünsiyet peyda etmesinden ibaret olan tarihî hâdise vukua geldi.

Yine bu esnadadır ki ortaçağın yeni zamanları hazırlayan son devresi cereyan etmiştir.

Kendisine ait telâkki ve inanışların ve artık zayıflamış bulunan dini hislerin bile manî olamadığı barbarca insiyak ve ihtirasların hâlâ yaşadığı ortaçağ bu sıralarda henüz hitama ermiş addedilemez.

Avrupa camiasının fikrî ve ahlâkî durumundaki bu değişiklik, Avrupa'nın birçok memleketlerinde, askerî ve siyasî bünyenin derin bir tahvülû ile müterafik olmuştur. Mukaddes Roma İmparatorluğu ve Papalık, 1000 senesindenberi uğruna, biri vücutlar, diğeri ruhlar üzerinde, cihanşümul bir hakimiyet tesisini arzu ettikleri birleştirici faaliyetlerini artık durdurmuşlardı. İngiltere, Fransa ve İspanya'da ise merkeziyetçi monarşilerin otoritesi bilâkis bu birleştirmeyi tahakkuk yoluna gitmiştir. Her millet kendi faaliyeti sonucu olarak lisanî ve coğrafi hudutlar içinde ve bir tek hâkim kudret altında birleşmeğe doğru meylediyordu.

İngiltere'de, cereyan ettiği esnada aşağı yukarı bütün norman menşeli eski zadegânın mahvolduğu uzun bir dahilî harp devresinden sonra, 1603 e kadar saltanatı devam edecek olan Tudor hanedanının tahta çıkmasıyla, 1485 te sulh teessüs etti. Tudorlar zamanında feodal anayasasının eski şekli muhafaza edildi ise de kral üstünlük kazandı; zira Lordlar

(1) — G. Mosca, *Histoire des Doctrines Politiques, depuis l'Antiquité jusqu'à nos jours*, Paris, ss. 97 - 125

Kamarası hemen tamamıyla eski idare zamanındaki âzalardan müteşekkil olması sebebiyle eski prestijini kaybetmişti. Avam Kamarasına gelince; o da, esasını teşkil eden köy ve şehir burjuvazisinin daha kâfi derecede gelişmemiş olması hasebiyle XVII inci asırda iktisap ettiği otoriteyi henüz kazanamamıştı.

Fransa'da, XI inci Louis zalim ve hilekâr fakat takip ettiği gayelere ve bunlara ulaşmak için ittihaz etmek zorunda olduğu vasıtalara uygun bir politika sayesinde XV inci asırda hemen hemen bütün büyük malikâneleri ilhaka muvaffak olmuştu. Bilâhare Richelieu, Mazarin ve XIV üncü Louis tarafından da tatbik edilecek olan birleştirici politikayı iyi bir şekilde tatbik ederek mücadelecî zadeğânı hâkimiyeti altına alabildi.

İspanya'da, Aragonya'nın Kastilya ile birleşmesi ve son müslüman Granada Krallığının ortadan kaldırılması sayesinde, millet birleşmiş ve monarşi kuvvetlenmişti.

Monarşinin feodalite üstündeki bu tefevvuku, büyük ölçüde gittikçe yayılan ateşli silâhların istimaline bağlıdır. XV inci asra gelinceye kadar kat'i neticeyi alacak olan silâh asılzadelerden müteşekkil ve ağır silâhlarla teçhiz edilmiş süvari birlikleri idi; derebeylerine ait şatolar ise ancak uzun bir muhasara sonunda zaptedilebiliyordu. Topun istimali şatoların kolayca delinebilmesini intaç ettiği gibi kralın arkebüzlerle silâhlanmış ücretli piyadeleri de demir zırhlar içindeki şövalyelere karşı muzafferane çarpışmak imkânını elde ettiler.

İçinde yaşayan büyüklü küçüklü birçok prens ve senyörlerin kraliyet otoritesinden müstakil kalmağa meylettikleri Alman memleketleri için bu durum aynı olmamıştır. Bu prens ve senyörlerin maksatları, Almanya'yı birleştirmekten ziyade veraset yoluyla intikal eden topraklarını genişletmeyi hedef tutan Habsburg hanedanının siyasetiyle de terviç ediliyordu.

İtalya belki daha fazla bölünmüş bir durumdaydı; iki büyük adası, Sicilya ve Sardunya, XV inci asırda ve XVI ıncı asrın başlarında Argonya Krallığının hâkimiyeti altında bulunuyordu; zira aynı hanedan bu iki adaya da hükmediyordu. Hakikatte sadece bir şahsî birlik bahis mevzuu idi; çünkü bu iki ada, hususiyle Sicilya, idare hususunda geniş bir muhtariyete sahiptiler. Fakat vaktaki; bir diğer hanedan birliği ile, Aragonya ve Kastilya İspanya Krallığını teşkil ettiler, o zaman bu iki İtalyan adasının haricî siyaseti de Iberik yarımadasındakine bağlanmış oldu.

Napoli Krallığında, Anju hanedanının ilk üç kralından sonra, halefiyet iddiasında bulunanlar arasında cereyan eden dahilî harp monarşinin kuvvetlenmesine mâni oldu. Krallığın gürültücü baronları her iki tarafı

da zayıflatmak gayesiyle iddiacılardan kâh birini kâh ötekini destekliyorlardı. 1447 de Aragonya, Sicilya ve Sardunya kiralı Asil Alfons Napoliyi ve krallığın tamamını ele geçirmeğe muvaffak oldu ise de üç yıl sonra üç kiralığı kardeşine ve bizzat zaptettiği Napoli kiralığını da; bilâhare kendisini hakkından mahrum etmek isteyen baronların bir suikasti neticesinde iskat edilen, gayrimesru oğlu Ferdinand'a bırakarak öldü.

Napoli kiralığının şimalinde arazisi oldukça geniş fakat otoritesi pek te kuvvetli olmıyan Papalık devleti bulunuyordu. XV inci asırda papalar da artık bütün hıristiyan devletler üzerinde üstün bir kaza hakkına sahip olmak iddialarını fiilen terkederek, tıpkı Avusturyada Habsbourg hanedanının yaptığı gibi, doğrudan doğruya kendi otoritelerine bağlı ve dünyevî bir ülke tesis etmek çarelerini aramağa başladılar.

Fakat ruhanilerin akrabalarını kayırmak endişesiyle hareket etmeleri, Romagne ve Emilie'nin birçok şehirlerinin büyük parçalar halinde bunların efradı ailelerine verilmesini intaç etti. Marche ve Ombrie'nin diğer sitelerinde ise Papalık makamına sadece şekli bir bağlılık gösteren mahallî senyörler türedi. Latium'da bile ücretli asker birliklerine istinat eden iki eski aile, Orsini ve Colonna aileleri, açıktan açığa Papalık makamının otoritesine meydan okuyorlardı.

Şimalî İtalya'da aşağı yukarı bütün komünler senyörlüğe tebeddül ettiği halde, Floransa komünününün, Sienne ve Lucques müstesna diğer küçük komünleri hâkimiyeti altına aldığı Toskana'da aynı hal vaki olmadı. İleri gelen aileler arasındaki devamlı dahilî savaşlar yüzünden karışıklık içinde bulunmasına rağmen Cenova da aynı şekilde komün tarzında idare olunuyordu. İstanbul'un Türkler tarafından fethi (1453) Cenovalılara belli başlı ticaretlerinin bulunduğu Karadenizin kapılarını kapatmış ve böylece Ligürya'nın merkezinin ekonomik ve siyasi ehemmiyeti XV inci asrın sonunda kayda değer şekilde azalmıştı.

Cenova'nın şimali, Savoie hanedanı ile Moferrat ve Saluces markiliklerinin ülkeleriydi; fakat eski feodal devletlerin tehalüf etmiş şekilleri olan bu devletlerden hiçbiri o zamana kadar İtalya'nın mukadderatı üzerinde iyiden iyiye ağır basabilecek bir önem kazanmamıştı.

XIV üncü asırda Po vadisinde Milano'nun çevresinde yavaş yavaş oldukça geniş bir devlet teşekkül ediyordu; Visconti ailesi Milano üzerinde hakimiyetini tesis ettikten sonra topraklarını Vercelli'den Verona'ya kadar genişletmişti. Bu suretle Visconti'ler devleti hemen bütün Lombardiya ile Piyemonte'yi ve Venedik Cumhuriyetinin önemli bir kısmını ihtiva ediyordu.

1401 de Gian Galeazzo Visconti Milano dükü ünvanını aldı ise de ertesi sene öldü ve yerini, zalimliği yüzünden halk tarafından katli gecikmeyen, oğlu Galeazzo Maria'ya bıraktı. Diğer oğlu Filippo Maria dükalığı yeniden ele geçirebilmek için, kendisine çeyiz olarak önemli hazinelerle üç şehrin senyörlüğünü ve müteveffa kocasının ücretli asker birliklerini getiren, meşhur condottiere Facino Cane'nin dul zevcesi ile evlenmek zorunda kaldı. Dükalığı istirdat eder etmez Filippo Maria karısını öldürttü ve üç komşu cumhuriyetle yani Floransa, Venedik ve, nihayet sonunda kendilerine bugün Tessin kantonunun büyük kısmını teşkil eden bazı arazi bırakmak zorunda kaldığı, İsviçrelilere karşı uzun savaflara girişti. 1447 de öldüğü zaman bir ücretli asker gurubunun condottiere'i ve dük'ün gayrimeşru bir kızının kocası olan Fancesco Sforza, isyan ve kendini *Aurca republica ambrosiana* olarak ilân eden Milano şehrini ve şehirle birlikte dükalığın hemen yarısını yeniden zaptetti. Dükalığın mütebaki kısmı ise, Milan eyaletine bir günlük mesafede Adda'ya kadar bütün parçasını fetheden Venediklilerin eline geçti.

Böylece Venedik yalnız bu adacıklı sahilde kuvvetli bir devletin teşekkülüne mâni olmakla kalmıyor aynı zamanda şimalî İtalya'da büyük bir yabancı devlete kafa tutabilecek yegâne devleti de zayıflatmış ve arazisini parçalamış oluyordu.

Venedik Cumhuriyeti, İtalya'da sahip olduğu vasi topraklar hariçinde, aşağı yukarı bütün Adriyatik sahillerine ve Yunanistan yarımadasının başlıca adalarına da hükmediyordu. Böylece, Portekizliler Ümit Burnunu geçinceye kadar, Mısır üzerinde Hindistan'la ticaret hisarını elinde tuttu. Diğer taraftan cumhuriyetin mukadderatını elinde tutan aristokrasi de o sıralarda İtalya'da mevcut idarelerin en müstakarı idi; zira diğer İtalyan devletlerinde devamlı surette hükûmetin istikrarını tehdit eden tethişçi zümreden korkusu olmayan yegâne idare idi.

O zamanki İtalyan devletlerinin bir diğer başbelâsı da condottiere'lerin sevki idare ettiği maceraperest gurupları idi. XII ve XIII üncü asırlarda İtalyan komünleri vatandaşlarını silâhlandırıyorlardı; işte Legano'da Frederic Barberousse'un ordusunu yenen bu milisler olmuştur. Fakat birçok komünler senyörlük haline inkilâp edince senyörler halka silâh emanet etmenin tehlikeli olacağını düşünerek etraflarını ücretli askerlerle çevirmeği tercih ettiler. Sanayi ve zenginliğin inkişafı vatandaşların harbe gitmek için ticaretlerini terketmek istemeye başlamaları üzerine Messer Giovanni acuto diye tesmiye olunan

John Ackwood isimli bir İngiliz maceraperesti kendine bir servet temin etmişti; bir maceraperest gurubu ile birlikte Fransa'dan gelen bu adam kendi hesabına haydutluk yapmadığı zamanlar bazan bir devletin, bazan da bir diğerinin ücretli askerliğini yapıyordu. Bu misal süratle taklit edildi ve kısa zamanda İtalyanlardan müteşekkil veya Braccio da Montone, Attendolo Sforza, Niccolo Piccinino v. s. gibi İtalyanların kumanda ettiği çeteler türedi.

Fakat bu guruplar kendilerini hizmete alan hükümet içinde tehlikeli bir âlet idiler; zira bunların şefleri bir komün emrinde oldukları zaman bir senyörlük ele geçirmek ve bir senyörün emrinde oldukları zaman da onu istihlâf etmek emelleri besliyorlardı. Bu kabil şüpheli niyetleri olduğu içindir ki Venedik Kont de Carmagnola, Florence Baldaccio d'Anghiari ve daha sonra Paolo Vitelli'yi katlettirdi. Anlaşıldığına göre condottiere'ler yeni maceraperest gurupların şefleri; ücret ve diğer menafiden faydalanmağı devam ettirmek için açıktan açığa ve sun'i bir şekilde harpleri uzatıyorlardı.

Böylece o sıralarda bütün Avrupa'nın en kültürlü ve zengin memleketi olan İtalya aynı zamanda, askerî ve siyasi bakımdan, belki en teşkilâtsiz memleketiydi de; bu sebeble yabancılar için kolayca ele geçirilebilecek bir şikâr olabilirdi.

XIV ve XV İNCİ ASIRLARDA FLORANSA VE MAKYAVEL'İN SİYASİ HAYATI

Şayet, XIV üncü asrın sonunda ve XV inci asır imtidadınca İtalya Avrupa'nın en kültürlü ve zengin memleketi addedilirse, şüphe yok ki Floransa, Venedik ve hattâ belki de Cenova ile birlikte, bu çağ İtalya'sının en zengin ve kültürlü şehriydi. Aşağı yukarı Makyavel'in doğumundan iki asır evvel vatani büyük bir sanayi ve bankacılık merkezi olmuştu; öyle ki Floransalı bankerler ecnebilere bile ikrazlarda bulunuyorlardı. Dante (1265 - 1321) zamannındanberi *popolani grassi* diye tesmiye olunan bir yeni zenginler sınıfı Floransada öyle bir nüfuz kazanmıştı ki *san'at* loncalarına kaydedilmemiş olanları âmme hizmetlerinden tardedecek kadar ileri gidiyorlar ve bilhassa *Arts Majeurs* denilen en zengin ve kudretli loncalara mensup olmayanları memleket haricine çıkarıyorlardı. Bilindiği gibi feodal zadedânın eski bir ailesinin sulbünden gelen Dante, bu sebeple eczacılar loncasına kaydolmak zorunda kalmıştır.

XIV üncü asır boyunca ve XV inci asrın başında Floransa'nın siya-

seti *Arts Majeurs*'ü teşkil eden büyük tüccarlar ve bankacılar oligarşisi tarafından idare edildi. Bütün bu devre boyunca bunların hâkimiyeti sadece iki kısa inkıtaa uğramıştır; birincisi Atina dükü olup 1343 te partileri yatıştırmak üzere Floransa'ya çağrılan Gaultier de Brienne'in senyör olmak kastiyle yaptığı başarısız bir teşebbüs üzerine, ikincisi ise 1378 ile 1381 seneleri arasında küçük halkın (*popolo minuto*) şiddetli bir isyanı üzerine vaki olmuştur. Bunlar oligarşik hükümeti devirerek badema *Arts Mineurs*'ün de idareye iştirakini istiyorlardı. Maamafih bu teşebbüslerinden ne biri ne de diğeri muvaffak olamadı ve *Arts Majeurs* hükümeti 1434 e kadar devam etti.

Fakat 1378 senesinden itibaren eski tüccarlar oligarşisine mensup olmayan yeni bir ailenin nüfuzu kendini hissettirmeye başlamıştır.

Bu ailenin reisi olan Sylvestre de Medicis mezkûr senede vukua gelen ayaklanma sırasında müphem bir hattı hareket takip etmişti. Sonraları Medicislerin servetleri, şöretleri ve dolayısıyla nüfuzları eski oligarşik aileler arasındaki kıskançlığı körüklemek bakımından günden güne artarak devam etmiştir; öyle ki 1433 te Sylvestre'in küçük yeğeni ve ailenin en mahir reisi olan Cosme de Medicis sürgüne gönderildi.

Fakat bu tedbir çok geç alınmıştı; zira Medicis'ler Floransa'nın küçük halkı tarafından yakından tanınmış oldukları gibi iktisadî bağlarla da eski oligarşiye mensup birçok ailelere başlanmışlardı. Bütün bunlara şunu da ilâve etmek lâzımdır ki, doğrudan doğruya veya dolayısıyla Medicis'lere bağlı olan büyük sayıda atelye ve bankaların kapanması ağır bir iktisadî buhrana da sebep oldu ve bu buhran ancak Cosme'un sürgünden çağrılmasıyla sona erdi. Bu suretle vatanına aydetinde eskisinden daha fazla nüfuz kazanan Cosmo de Medicis bu sefer Rinaldo degli Albizzi ile eski oligarşi partisinden dört sefi sürgüne gönderdi.

Makyavel *Histoires Florentines*'de Cosmo de Medicis'den bahsederken onun en gözde düsturunu zikrediyor "devletler *Pater Noster*'lerle idare edilmezler". Bununla beraber Cosme'un Floransa'yı daima medenî vasıtalarla idare ettiğini teyit ediyor.

Tarihçinin hakkı vardır; zira âmme vazifelerinin yalnız iktisaden Cosme'a bağlı veya onun siyasî taraftarı olanlara verilmesi bir tarafa bırakılırsa Cumhuriyetin kaidelerine ilişilmemiştir. Cosma de Medicis taraftarlarına muhtelif meclislere şerefle dahil olmak imkânını âlicenabane temin ediyordu. Diğer masrafları arasında onlara "lucco" yani bu meclislere mensup olanların kaideten giydikleri kırmızı kumaştan mantonun masrafını bile deruhte ediyordu. Bu onun Makyavel tarafından da ileri sürülen bir diğer kaprisini izah etmektedir; Makyavel "üç aune"luk

bir kırmızı kumaşla bir vatandaş istenilen kılığa sokulur" der. Böylece zahiren hususî bir şahıs olarak kalan ve babasının evinde ikamete devam eden Cosme hakikatte fiilen Site'nin reisi idi. İtalyan cumhuriyetleri ve prensleri Floransa devletinin ittifakını elde etmek veya Floransa'nın husumetinden kaçınmak istedikleri zaman onunla müzakerelere girişiyorlardı.

Cosme de Medicis 1464 te öldü ve iyi bir insan, fakat kötü bir siyasetçi olan oğlu Pierre tarafından istihlâf edildi; Pierre de Medicis, ailevi bağlara ve birçok İtalyan senyörlerle tesis etmek istediği siyasî ittifaklara rağmen şayet, büyük babalarının politikasını devam ettiren iki oğlunu, Laurent ve Julien'i, halef bırakarak, hemen ölmemiş olsaydı hanedanı belki de yok olacaktı. 1478 de Pazzi'nin suikastiyle eski oligarşik ailelerin Medicis'leri devirmek için son bir teşebbüsleri vaki oldu ve Julien'in mihrabın dibinde bıçaklanarak ölmesiyle neticelendi. Bu suikast Laurent'a otoritesini daha fazla kuvvetlendirmek imkânını bahşetti; zira bu suretle düşmanlarından büyük bir kısmını ölüme veya sürgüne mahkûm etmek fırsatını elde etmişti. Bu andan itibaren memleketinin mukadderatının mutlak hâkimi oldu. Bütün İtalyan devletlerinin emellerine âşine olduğundan bir muvazene siyaseti takip etmek suretile, onlarla sulh içinde kalabildi. Bu siyaset, 1492 de vaki olan ölümüne kadar, onu İtalya'nın kaderinin bir nevi üstün ve mutedil unsuru yapmıştır.

Medicis'lerin nüfuzu arttıkça bu nüfuz açıkça senyörlüğe inkılâp ediyordu; Cosme Floransa'nın bir numaralı vatandaşı idi, halbuki Laurent daha şimdiden bir prens gibi hareket ediyordu. Sanatkâr ve edebiyatçıların büyük hâmisî olarak etrafı bir kısmı yeni kimselerden ve bir kısmı da eski oligarque'lardan müteşekkil ve yeni rejim altında birleşmiş hakikî bir meclisle çevrilmişti. Laurent'dan itibaren Medicis ailesi Kardinallerin Sacré-Colége'inde de temsil edilmeğe ve İtalya'nın diğer bölgelerindeki hükümdar aileleriyle izdivaçlar yapmağa başladı.

Bu hareketler bir türlü anlaşmaya yanaşmayan eski oligarşi mensuplarını gittikçe hiddetlendirdiği gibi aynı zamanda, Sylvestre devrinden Pazzi suikastına kadar uzun bir müddet Medicis'leri kendi müdafileri olarak telâkki eden, Floransa'nın küçük halkının da hoşuna gitmiyordu. Artık onlar da Medicis'lerde etraflarında yeni bir aristokrasinin teşekkül edeceği şefler görüyorlardı.

Daha Laurent henüz sağ iken Ferrara'dan bir dominiken papazı Jérôme Savenarole, Fransa'da büyüklerin kötülüklerine karşı vaazlar vermeğe başladı ve küçük halk ve orta sınıflar üzerinde büyük bir nüfuz kazandı. O zamanlar vaizler basının ve siyasî birliklerin yerini tutuyor

ve bu suretle tanınmış bir vâiz modern bir hatipten çok daha büyük bir rol oynayabiliyordu.

Savonarole, bu kadar gınahtan sorumlu olan Siteye Allahın takdir ettiği cezaların yakın olduğunu haber veriyordu. Bilâhare Fransa Kralı VIII inci Charles İtalya'ya indiği ve hemen bütün yarımada devletlerini birbirine katarak halkı, harbin daima beraberinde getirdiği, ıstıraplara maruz bıraktığı zaman birçok kimseler frère Savonarole'nin kehanetlerinin gerçekleşmekte olduğunu düşündüler. Bu da papazın itibarını bir kat daha arttırmış oldu. Laurent'in oğlu ve halefi olan iktidarsız Pierre Fransız kralı ile ne döğüşmeği ne de anlaşmağı beceremedi. Bunun neticesi olarak da Floransalılar memleketlerinin birçok şehirlerinin işgal edildiğini ve, kendilerine önemli bir tazminat ödemekte devam ettikleri Fransızların desteklemesile, Piza'nın isyan ettiğini gördüler. O zaman umumî hoşnutsuzluk, sonunda Medicis ailesi efradının sürgüne gönderilmesini intaç eden, bir halk isyanına sebep oldu. Böylece Floransa'da cumhuriyet ve orta sınıflara üstünlük bahşeden bir anayasa ilân edildi ve Savonarole de yeni idarenin bir nevi mânevî rehberi oldu.

Fakat kendi sırasında dominiken papazı da kendisine birçok düşman kazanmakta gecikmedi; yeni idareciler üzerinde icra ettiği tesir de ima tahriklere sebep oluyordu. Şimdi Medicis ailesinin eski taraftarlarıyla kendisine Medicis'leri devirmek için yardım ettikten sonra üstünlüğünün kötü lûtfuna maruz kalan eski oligarşik aileler, onun muhasımı oluyorlardı. Bu üstünlüğü Floransa'da pek de nadir olmayan ve onun mucizevî faziletlerine inanmayan şüphecilerin de hoşuna gitmiyordu. Savonarole'nın vaızlarında ekseriya Papa VI ncı Alekxandre'm kaidelere riayetsizliğine hücum ettiğini de buna ilâve etmek lâzımdır. Bu da nihayet, tabiatıyla, onun Papa tarafından afaroz edilmesi neticesini doğurdu. Bir müddet sonra muhasımları Savonarole'e, kendi tarikatı tarafından desteklenen, bir franciscain papazının vaızlarıyla ustaca muhalefete başladılar. Sonunda fransiskanlarla dominikenler arasındaki münakaşa nihayet hükmü ilâhiye müracaata kadar gitti; iki dini tarikatçe seçilmiş birer mürit yanan iki sıra odun yığınının arasından geçecekler veburadan sağ salım çıkan tasvibi ilâhiye mazhar olmuş addedilecekti. Tayin edilen günde mahşerî bir kalabalık denemenin yapılacağı meydanda toplandı. Fakat zuhur eden şekle ait ihtilâflar denemeyi geciktiriyordu. Dominikenler iki müridin Saint-Sacrement'ları taşımalarını istiyorlar, fransiskanlar ise bu teklifi kabul etmiyorlardı. Münakaşa, sağnak şeklinde yağın şiddetli bir yağmur denemeyi imkânsız bir hale getirene kadar devam etti. Bu da Savonarole'nın taraftarlarını sukutu hayale uğrattı

Onun halk müvacehesindeki bu alçalışından istifade eden muhasımları da dominiken manastırına hücum ve orada papazla iki müridini ele geçirdiler. Şu, duruşma başlamadan karar verilen siyasî mahkemelerden biri sonunda her üçünü de odun yığını üzerinde yakarak ortadan kaldırdılar. (1498)

Nikolas Makyavel 1469 da Floransa'da eski fakat mütevazi bir aileden dünyaya geldi. O zamanlar kendi durumundaki gençler için hemen hemen mecburî olan ve insanlığın tetkiki üzerine istinat eden bir tahsil gördü. Lâtinceyi oldukça iyi bildiği gibi muhtemelen biraz da Yunanca biliyor ve her halde o zamanki hümanistler tarafından yayınlanan lâtince tercümelerinden şöhretli eski Yunan müelliflerinden birkaçını tanıyordu.

Makyavel'in ilk yılları hakkında pek az bir şey bilinmektedir. Şüphesiz VIII inci Charles'in gelişi, Medicis'lerin memleketten tardı, Savonarole'nin üstünlüğü ve acıklı âkıbeti gibi o çağda Floransa'da geçen hâdiselere şahit olmuştu. Makyavel'in karakteri ve zihniyeti onu aslâ heyecanlı bir dominiken papazı yapacak mahiyette değildi. Mektuplarında ve eserinde Savonarole hakkında ekseriya müstehzi kinayelere rastlanır. *Prens*'de, onu Moise, Thésée, Romulus ve Site'nin diğer kuruçuları arasına koyduğu doğru olmakla beraber Makyavel, "silâhsız peygamberler" diye tesmiye ettiği ve halkı sadece nutuklarının müessiriyesine dayanarak idare etmek iddiasında bulunanların sonlarının daima kötü bittiğine işaret etmek istediği zaman misal olarak bu papazı göstermektedir.

Sadece gelirleriyle yaşayabilmek için kaynaklarının gayri kâfi olması sebebiyle Makyavel, 1498 de senyörlüğün ikinci mühürdarlığıki tabeti için müsabakaya girdi. Bu müsabakada muvaffak olduktan sonra Hürriyet ve Sulh Onlar Meclisi'nin kâtipliğine tayin edildi ve 1512 ye kadar bu mevkii işgal etti. Bilhassa, 1502 de Cumhuriyetin daimî Gonfalonier'i olan (zamanımızda aşağı yukarı icra kuvveti reisliğine ve cumhurbaşkanlığına muadil vazife) Pierre Solderini tarafından takdir edildi. Solderini zevahiri kurtarmak için arasına bazı İtalyan ve ecnebî hükümdarları nezdine elçi payesile hanedandan bir yahut iki Floransalı gönderiyordu. Fakat ekseriya, hükümlerine daha fazla kıymet verdiği Onlar Meclisi'nin mütevazi kâtibini de bunların refaketine vermediği ihmal etmiyordu. İşte Makyavel Floransa Cumhuriyetinin itaatin ancak 1507 de temin edildiği Piza isyanını bastırmak için hizmetine aldığı bir ücretli asker gurubunun refaketinde hükümet komiseri olarak bu şekilde gönderilmiştir. Makyavel Gonfalonier'leri, Senyörlüğü ve On'ları bir milis teş-

kilâtı kurmağa ikna edebildiğine göre, Floransa Hükümeti üzerinde büyük bir nüfuzu olmak lâzım gelir. Malûm olduğu üzere Makyavel nefret ettiği ücretli asker birliklerinin istimaline muhalifti. Teklif ettiği mils teşkilâtı Floransa arazsinin tebaa fakat vatandaş olmayan köylülerinden teşkil edildi; bunlar bir nevi kayıt suretiyle askere alınıyor, bir örnek teçhiz ediliyor ve her pazar birkaç saat askerî talim yapmağa mecbur tutuluyorlardı.

Makyavel'in On'lar Meclisinin kâtipliğini yaptığı 1499 dan 1512 ye kadar olan devre İtalya tarihinin en kederli devirlerinden biri oldu. Bu devre esnasında İtalya Fransızlar, İspanyollar, İsviçreliler ve Almanlar tarafından istilâ edildi ve çöğendi. Açıkça anlaşılıyordu ki hiçbir İtalyan devleti, kendisine yabancıları Alpler ötesine atmak imkânını bahşedecek derecede, kuvvetli olmadığı gibi askerî bir teşkilâta da sahip değildi. Condottireri birlikleri İspanyol, İsviçreli ve Almanların kesif ve muharebeye alışkın piyadeleri ve Fransız süvarileri karşısında açıkça dún gözüktiler.

Floransalı kâtip işlerine aşkla sarılan ve tecrübelerinin netayicine inanarak bazan şeflerinden çok daha basiretli görünen o nadir insanlardan biri olmuştur. İtalya'nın bedbahtlıklarının sebebi çok sayıda küçük devletlere bölünmüş olması ve askerî teşkilâtsızlığı idi; işte Makyavel'in muasırlarından birçoklarının farkedebilmesi için pek vazih olan mesele buradaydı. Fakat hepsi de zarurî tedbirlerin âcil bir şekilde tatbikinin imkânsız olduğuna inanıyorlardı. Filvaki bu tedbirler iki büyük mâni ile karşılaşılıyordu; bir kere hiç bir senyörlük ve cumhuriyet kendilerine ait hususiyetleri muhafaza kaygusu ile büyük bir devlet teşkil etmek için kendiliklerinden mevcudiyetlerini feda etmeğe razı olamayacaklardı; diğer taraftan birkaç sene içinde kâfi derecede kuvvetli ve kalabalık bir millî milis teşkilâtı kurmak da büyük bir güçlük arz ediyordu. Makyavel diğerlerinin mahrum olduğu imana sahipti; işte onun nazariyatçı mütefekkir olarak üstünlüğü ve, söylemek lâzımdır ki, hakikî politika adamı olarak zaafı buradadır.

1512 de, birkaç ay sonra X uncu Leon namıyla Papa olacak olan, Jean de Medicis, İspanya'dan Medicis'lerin Floransa senyörlüğünü yeniden zaptetmelerine tahsis edilen çok sayıda İspanyol askeri temin etti. Floransa milisleri acele toplandı ise de iyi subaylardan mahrum ve az talim görmüş olan bu birlikler Prato'da tecrübeli İspanyol piyadesinin darbesi karşısında tutunamadılar; Solderini hükümeti düştü ve Medicis'ler iktidarı yeniden ele geçirdiler.

Sonuna kadar Solderini'ye ve cumhuriyete sadık kalan Makyavel

kâtiplik vazifesinden azledildi. Medicis'lere karşı yapılan bir suikastta dahli olduğu şüphesile birkaç ay hapsedildikten sonra bir elve küçük bir araziye sahip olduğu Rocca San Casciano'ya nefyolundu. Orada, her türlü siyasî faaliyetten uzak, o zamana kadar içinde yaşadığı muhitten koparılmış, o kadar büyük bir aşkla icra ettiği vazifelerden mahrum edilmiş, Francesco Vettori'ye yazdığı meşhur mektubunda çok dokunaklı bir şekilde ifade ettiği gibi, hayatı sürüklemek mecburiyetinde olduğunu gördü. Yegâne tesellisi klâsikleri okumaktı. Okuduklarından çıkardığı neticeleri o zamanın İtalya'sına tatbik ediyor ve kuvvetli bir devletin ve millî bir ordunun İtalya'yı barbarların istilâsından kurtarabileceğine gittikçe daha fazla kani oluyordu. Fakat bu cesurane projeleri gerçekleştirmeye muktedir adamı bulmak lâzım geliyordu. Floransa ve Papalığa hükmeden Medicis hanedanı İtalya'nın en kudretli hanedanı olduğuna göre bu insanı Papa X uncu Leon'un küçük kardeşi Julien de Medicis'nin şahsında bulabileceğini ümit etti. Bir nevi dinî kitap, büyük gayelerinin gerçekleşmesine imkân verebilecek bir vecizeler mecmuası meydana getirmek istedi. Bu siyasî eser önce Julien de Medicis'ye, onun ölümünden sonra da Papa X uncu Leon'un yeğeni Laurent de Medicis'ye ithaf olunan *Prens* olmuştur.

"PRENS" İN TERKİBİ VE TENKİDİ İZAHI

Prens, az hacimli ve gayri müsavi uzunlukta yirmi altı bölüme ayrılmış bir eserdir. Makyavel bu eserinde devletlerin tesis, muhafaza ve genişlemesine müteallik çareler hakkında bir seri kaideler sıralamaktadır. Eserini kendi öğütlerini mevkiî tatbika koyacak ve İtalya'yı yabancı tahakkümünden kurtaracak kudretli bir millî orduyu meydana getirecek kimseyi teşvik ederek tamamlayor.

Prens iki kısma ayrılabilir; birinci kısımda müellif muhtelif durumlarda iktidara yükselme ve onu muhafaza etmeğe muvaffak olmuş kimselerin misallerini zikretmektedir. İkinci kısımda ise beşer tabiatının karakteristiklerine istinat ederek idare etmek sanatına dair nasihat ve kaideleri izah ve bazı tanınmış misaller veriyor.

Makyavel insanlar üzerinde hâkimiyet icra eden bütün hükümetlerin *cumhuriyet* (öyle görünüyor ki *cumhuriyet* kelimesi ilk defa olarak, monarşi tarzında idare edilmeyen bir devleti anlatan, modern mânasında kullanılmıştır) ve *prenslük* olarak ikiye ayrılacaklarını söylemekle işe başlıyor. Prenslükler de tali olarak veraset suretile intikal eden, muhtelit ve yeni kurulan olmak üzere taksim edilebilir. Makyavel veraset ü-

zerine müesses olanların en kolay muhafaza edilebileceği zira bunlarda halkın esasen itaate alışmış bulunduğu kanaatindedir. Muhtelit diye adlandırdıklarında iktidarın istikrarı, hususiyle devletin yeni parçası eskisinin ait olduğu millete ait olmadığı zaman, fevkalâde güçtür. Devletin bu yeni kısmında ortaya çıkan güçlükleri yenmek için, bu kısımda oturanlar yabancı bir milletin oldukları takdirde, dört çare gösteriyor: 1 - Prens orada ikamet etmeli 2 - Prens bu kısımda koloniler teşkil etmeli 3 - Aynı bölgede bir diğer yabancı hakimiyet ve nüfuzunun teesüsüne mani olmalı 4 - Buradaki en kuvvetli devletleri zayıflatıp en zayıfları desteklemeli. Makyavele nazaran Fransa kralı XII inci Louis bu kaideleri tatbik etmediği içindir ki Lombardia'yı kaybedecekti.

Makyavel dikkatini bilhassa *yen prenslikler*, yani gerek silâhla gerek siyasî meharetle gerekse haydutluğa yaraşan fiiller sayesinde kurulanlar üzerinde topluyor. Silâh ve meharett kullanan prenslere misâl olarak Cesar Borgia'yı ve diğer yollarla iktidarı ele geçirenlere misâl olarak ta Oliveretto da Fermo ve Agathocle'u zikrediyor.

Oliveretto da Fermo hakikatte alçak bir hayduttu; amcasını ve Fermo'nun ileri gelen vatandaşlarını ihanet etmek suretile katlederek iktidara gelmişti.

Şüphesiz pek te vicdanlı bir adam olmıyan Agathocle ise (bir çömlekçinin oğlu idi ve talihli bir asker oldu) iktidarı, dahilî ve haricî düşmanlarının kuvvetine rağmen uzun seneler, çok yüksek siyasî kabiliyet ve az görülmüş askerî liyâkat örnekleri vererek, iktidarı muhafaza etmeğe muvaffak oldu.

Cesar Borgia'ya gelince; bir papanın oğlu ve vicdandan ötekilerden daha az mahrum olmayan bu prens, Papa'nın onun için Fransa kralından temin ettiği yardım sayesinde ve Site'lere sahip olan senyörlerin zafiyetinden bilistifade Romangne'ı ele geçirdi ise de babasının ölümünden sonra hemen bütün devletini kaybetti.

Makyavel bundan sonra askerî teşkilâtta bahsediyor; bu mevzuda millî milisleri hararetli taraftarı görünen Makyavel prense ne ücretli askerlere ne de mütteliklere güvenmemesini tavsiye ediyor. İşte *Prens* müellifinin derinleştirmeye çok iyi başardığı konulardan biri de budur.

XV inciden XVIII inciye kadar olan bölümlerde makyavelizmin cevheri izah edilmiştir. Müellif bu kısımlarda beşer tabiatının muktedir olduğu fazilet ve habasetlerin muvazi bir tadadını yapmaktadır. Meselâ cömertliğe karşılık hasisliği, iyiliğe karşı hunharlığı, merhamete karşı merhametsizliği, sadakate karşı ihaneti vs. zikrediyor.

Makyavel hangi kategori vasıfların prens iktisabının uygun düşeceği mes'lesini inceliyor ve şu neticeye varıyor ki prens hattı hareketini faziletli olduğunu göstermeğe gayret etmekle beraber icabında ahlâksızlığını da göstermelidir. Kim bu suretle hareket etmez ise kat'i bir mahva doğru gider zira kendisine karşı takbihe lâyük usuller kullananlarla mücadele edemeyecektir.

Bundan sonra Makyavel prensin sevilmesi mi yoksa kendisinden korkulması mı muvafık olacağını araştırmaktadır. Aynı zamanda hem sevilmesi hem de kendisinden korkulması şayanı tercihtir, diyor. Fakat bu her zaman mümkün olamayacağı için kendisinden korkular olmağı tercih etmek daha iyi olacaktır; zira insanların fesatlığı nazarı itibara alınırsa, ceza korkusu daima müessir olduğu halde minnet ve şükran zayıf bir bağdır.

Müteakkip bölümlerde müellif Prens'in nazırlarını nasıl seçmesi ve dalkavuklardan ne şekilde sakınması gerektiğine işaret etmektedir. Makyavel prenslerin muvaffakiyet ve ademi muvaffakiyetlerinde talihin yarı yarıya dahil olduğunu ve diğer yarımın sadece onların hattı hareket ve şahsî kabiliyetine bağlı bulunduğunu teyid ediyor.

Son bölümde İtalyan'lar için Makyavel'e şükran beslemeğe en ziyade lâyük olanıdır. Müellif burada İtalya'yı yabancıların elinden kurtaracak prensi teşvik ediyor ve diye ilâve ediyor zira *ad agnuna puzza questo barbaro dominio*. Evvelki bölümlerin soğuk; hesabî ve bedbin Makyavel'inden sonra bu kısımda bir devlet adamının ileri sürebileceği en asıl gayelere yani kendi öz vatanını yabancı tahakkümünden kurtarmağa gayret eden idealist bir Makyavel görülür. Bu bir kaç sahife, çok asıl bir gayeye ulaşmak için, bazıları iğrenç ve alçakça fakat nihayet belki de yaşadığı devire en uygun çareler telkin eden Makyavelin trajik durumunu göstermektedir.

Böylece *Prens*'in muhtevasını kısım kısım izah ettikten sonra şimdi de onun kıymetini inceleyelim.

(Bazı kere fikrî inhitat devirlerinde öğrendiğini unutmasına rağmen), beşeriyet yaşlandıkça daima yeni bilgiler iktisap etmiştir. Bu sebeptendir ki sayet, XX inci asırda, binnetice fikrî bakımdan XVI inci asra nisbetle çok ileri bir devirde yaşayan bizler, Floransalı kâtipten çok daha uzak ve doğru görebiliyorsak buna hayret etmemek lâzımdır.

Bunu böylece belirttikten sonra *Prens*'te ele alınan ve bu eser etrafında yapılan münakaşalara esas teşkil eden meseleleri dörde irca edebiliriz :

1 — Makyavel eserini sadece müsbet maksatlarla mı yazmıştır yoksa

Prenslerin adaletsizliklerini ortaya koymak gibi bir nevi hicvî bir gayesi mi vardı? Malûm olduğu üzere bu tez ilk defa Alberico Gentile tarafından ileri sürülmüş, Rousseau'ca kabul edilmiş ve müteakiben Alfieri ve Fascoło tarafından da tekrar edilmiştir. Fakat bu faraziye bertaraf edilmişe benziyor; zira Rousseau tarafından iddia edilenin aksine olarak Makyavel'in *Prens'de* izah edilen düşünce tarzı ile diğer eserlerinde ifade edilenler arasında hiç bir tezada tesadüf edilmemektedir. Fazla olarak, Makyavel ahlâksızca bir hareket tavsiye ettiğinde, alekser insanların tab'an fena olmaları dolayısıyla şeytanetle hareket etmek zaruretini ileri sürerek, bundan ötürü özür diliyor. Bu zımnen şunu ifade etmektedir ki şayet insanlar iyi olsalardı o da başka yollar gösterecekti.

2 — Siyasette ahlâk kaidelerinden uzaklaşmağa cevaz verilmiş midir? Başka bir ifade ile siyasî hayat daima ahlâka uygun olmak zorunda mıdır? *Prens* hakkında bu mesele çok münakaşa edilmiştir. Bugün bilâkis Cosme de Medicis'in dediği gibi, devletlerin dualarla idare edilmedikleri ve hükûmetlerin ekseriya izah edilen prensiplerden çok farklı prensiplere uygun olarak hareket etmek zorunda oldukları açıkça görülebilir. Bununla beraber bu, siyasette sistematik olarak ahlâk dışı hareket etmek lâzım gelir demek değildir; zira, bu böyle yapıldığı takdirde siyaset adamı, nihayet, Cesar Borgia'nın olduğu gibi, ki bu onun süratli idbarının sebeplerinden birini teşkil etmiştir, umumun nefretini kazanır. Esasında siyaset büyük ölçüde itidal ve sınırlar mânasında alınmalıdır. Bu itidale sahip olmıyan kimse ne devlet adamı ve ne de hattâ hükûmet adamı değildir.

3 — Makyavel hakikî bir siyaset ilminin müessisi mi olmuştur?

Şüphesiz o bu ilmi yaratmak hususunda büyük kabiliyet göstermiş ve bu mevzuda pek mesut iki sezışte de bulunmuştur : Makyavel görmüştür ki bütün insan cemiyetlerinde devamlı siyasî tandanslar mevcuttur ve bunlar muhtelif kavimlerin tarihlerini incelemek suretiyle yeniden bulunabilirler. Bu iki sezışin rehberliğyle Makyavel bir siyaset ilminin temellerini kurmağa gayret etti, fakat bunda muvaffak olamadı. Zira gerekli tarihî materiele sahip bulunmuyordu. Tarihî tenkit henüz doğmamıştı ve tarihî vakalar da nâtamam ve kısmî olarak biliniyordu; yani ortaçağın kroniklerinde veya klâsik müelliflerin eserlerinde böyle izah edilmişlerdi. Bu klâsik müverrihler tabiatıyla sadece bir tek devirle meşgul oluyorlardı; doğrudan doğruya bildikleri Yunan ve Roma tarihi. Her halde, malzeme eksik olmadığı zaman Floransalı kâtip, meselâ cumhuriyet devrinde Romalıların askerî üstünlüğü gibi, muayyen bazı derin ha-

kikatleri keşfetmesini bilmıştır; zira bu hususta Polybe ve Tite-Live tarafından verilen mutalardan istifade edebilmiştir.

4 — Makyavel bir siyasî sanat yaratmış mıdır? Diğer bir ifade ile ikmal edilmek ve gerekli rötüşler yapılmak suretiyle, her zaman ve her memlekette insanları sevki idare etmek arzusunda bulunan veya idarelerini devam ettirmek isteyenlere yardımcı dokunabilecek iyi bir el kitabı kaleme almış mıdır? Bugün bile birçokları bu suale müsbet cevap veriyorlar. Aralarında Giuseppe Ferrari ve Alfredo Oriani de bulunan bazıları da soruyu menfi şekilde cevaplandırmaktadırlar; bunların fikirleri bize daha uygun gelmektedir.

Hemen hemen bütün müellifler ve hattâ denilebilir ki hemen bütün münevverler zihniyetlerinin cevherini kısmen okumak suretiyle ve kısmen de bizzat kendi tecrübeleriyle geliştirmişlerdir. Vaziyete göre üstünlük bu iki melekeden birine veya ötekine ait olur. İmdi, öyle görünüyor ki Makyavel'de birincisi herhalde ön plânda bulunmaktadır. Aksi takdirde ne klâsik müelliflerin bütün yazdıkları şeyler için gösterdiği tâzim ve ne de eskilerin, Yunanlı ve Romalıların, zamanının insanları üzerinde mutlak bir üstünlüğü bulunduğu hususundaki derin kanaati izah edilemezdi. Buna, XVI ıncı asrın başında yazdığı için bu mevzuda yanılmadığı ve her şey iyi vazedilmiş olduğundan az hataya düştüğü iddiasıyla itiraz edilebilir. Fakat Makyavel eskilerin vardıkları neticeleri elde edebilmek için onları taklit etmenin kâfi geleceğine inandığı zaman şüphesiz yanlış bir yola gidiyordu.

Makyavel *Prens'te* ve hususiyle *Discours'da* defaatle bu hataya düşmüştür. Bu ikinci eserinde hemen daimî olarak eski Roma ile Floransa arasında bir müşabehet tesis ediyor ve bu iki sitenin içinde buldukları muhit ve şerait arasındaki büyük farkları kâfi derecede nazarı itibara almaksızın daima birincisinin ikinciye olan üstünlüğünü gösteriyordu.

Makyavel bu suretle, fikirleri kitaplarda rüçhan kazanmış olanların ekserisi gibi, bilhassa idealist bir nazariyatçı olarak gözükmüyor; ve aşağı yukarı bütün idealistlerde olduğu gibi bazı kere de safdildir. İsmi riya-kârlık ve iki yüzlülüğün müteradifi olmuş bir adamdan bahsedilirken böyle bir iddada bulunmak cüretkârana görülebilir. Fakat biz, bunu ispat etmenin güç olmadığı kanaatindeyiz.

Kitaplardan insan ruhunu heyeti umumiyesiyle tanımak belki öğrenilebilir. Fakat ancak hayat tecrübesidir ki yine ancak bu hususta kabiliyetli olanlara her ferdi münferiden tanımayı öğretir. Bu, çok daha güç bir şeydir, zira her şahıs küçük bir âlem teşkil eder ve ekseriya kendi içlerinde mütenakız hususiyetler taşır. Şimdi; Makyavel beşer ruhunu

umumî olarak tanımakta şüphesiz başkalarına üstündür, fakat şahısların takdirinde ekseriya yanılmıştır. Böylece onun kaideleri, tatbikatta kendilerine çok vasat bir fayda sağlayan bir umumiyet vasfına sahiptir.

İnsanlar hakkındaki hükümleri ekseriya nâtamamdır. Bunlar hakikatı تمامیyle değil, fakat kısmen aydınlatmaktadırlar; zira Makyavel insan ruhunun çok mudil duygularını ve ihtiraslarını sadece bir cephesinden inceliyor. Amelî hayatta ve hususiyle siyasî hayatta hakikatın nâtamam bir şekilde bilinmesi bazı kere tam bir bihaberlikten daha tehlikelidir; zira bu nâtamam bilgi tatbikat adamını, her birisi hususî karakteristiklere sahip mümasil meselelere, değişmez ve bükülmez bir metot tatbikine sevkeder.

Bu suretle, meselâ, Floransalı Kâtibin tavsiye ettiği gibi mahvedilemeyen kimseleri himaye etmenin faydalı ve müdebbirane olacağı doğrudur. Fakat ekseriya, diğer bazılarını zararlandırmaksızın bazı kimseleri himaye etmek imkânsızdır; birçok kimseler tarafından şiddetle istenen bir memuriyet ihdas edilmesi gerektiği her halde vaziyet böyle olur. Zarurî olarak gayrimemnun kalacakları aceze düşürmek ekseriya imkânsız olduğu için, süratli ve emin bir hükme sahip olmak, muhtemel gayrimemnunlar arasında kendisinden en fazla korkulacak olanı tefrik etmeği bilmek lâzımdır.

Makyavel'in *Prens*'te yazdığı üzere, insanların alelekser "nankör, vefasız, yalancı, tehlike karşısında korkak ve kazanca doymaz" oldukları da aynı derecede doğrudur. Fakat, kendisinin de kabul ettiği gibi, hepsi böyle değildir ve Makyavel, kendi çizdiği portreye uyanların bile, bazı ahvalde, digergâmlık ve âlicenaplık örnekleri vermeğe muktedir olduklarını ilâve etmeği de unutmaktadır. Makyavel ahlâkan üstün insanların hangileri olduğunun nasıl tefrik edileceğini ve hangi vasıtalarla, hattâ aşağı bir ahlâka sahip insanlarda bile bulunabilecek, cüz'î iyilik ve dürüstlükten istifade edilebileceğini de göstermiyor.

Öyle görünüyor ki şimdiiye kadar insanları aldatmak sanatı üzerinde hiç bir hususî eser yazılmamıştır. Bu mühim mevzu hakkında bazı incelemelerin neşredilmesi uygun olacaktır; zira başkalarının saflığından istifade eden becerikli kimseler nasıl olsa bunlarda henüz bilmedikleri bir şey bulamayacaklar, buna mukabil kurbanları belki de bazı şeyler öğreneceklerdir.

Makyavel bu meseleden *Prens*'in 16, 17 ve 18 inci bölümlerinde istitraden bahsediyor. Fakat öyle zannedilir ki vasıtaları bu çetin vazifenin dünündadır. Yahut belki de, diğer birçok noktalarda olduğu gibi, bu mevzuda da XX inci asır XVI inci asra çok üstün görünmektedir.

Filhakika Floransalı Kâtibe göre *Prens'in*, birçok ahlâkî vasıflara sahip olduğunu ve fakat aslında bunların aksine sahip olması lâzım geldiğini göstermesi gerektir. Başka bir ifade ile iyi gözükmeli fakat öyle olmamalıdır. Bilhassa sözünü tutmamalı ve yalan ve kötü niyet kendisine faydalı olduğu zaman vaatlerine uygun hareket etmemelidir. Bununla beraber samimiyet ve dürüstlüğüne dair bir şöhret muhafaza etmeğe çalışmalıdır. Fakat müellif, bu hiç değilse zahiren bu kadar mütenakız iki gayeye aynı zamanda nasıl vâsil olunabileceğini gösteriyor. Fazla olarak unutmamak lâzımdır ki bu vazife o zaman bugünkünden çok daha güçlü; o zamanlar dünya daha küçüktü ve hâdiseler daha sık nazarı dikkati celbedebiliyordu; vakıaları renklendirmekte maharet sahibi, mahdud bazı ihtirasları tahrik edecek ve insanların büyük ekseriyetinin geniş ölçü de âtıl kafalarına bütün hâdiselerin hükümlerini sokacak, gündelik basın da mevcut değildi.

Makyavel kitabına son bir bölüm ilâve etmeli ve orada aldatmak ve yalan söylemekten başka bir şeyden bahsetmeliydi. Aldatma sanatının birinci kaidesi yalanı mümkün olduğu kadar az ve büyük ihtiyatla istimal etmekten ibarettir. Zira ekseriya yalan söyleyene inanılmaz; keza yalan söylerken cürmümeşhut halinde yakalanmak tehlikesi de vardır. Yine Makyavel, birini diğerinden tefriki adamakıllı güçleştirecek şekilde, yalanlara mümkün olduğu kadar fazla miktarda hakikat karıştırmanın çok faydalı olduğunu da telkin edebilirdi.

Fakat bu bölümün sonunda, mürailik ve yalana meyyal olarak dünyaya gelen bir kimsenin bir dürüstlük ve samimiyet şöhreti kazanabilmesi için, bu huylarından hemen aslâ kâfi derecede vazgeçemeyeceğini çok iyi görecekti. Aynı şekilde, bunların zıddı tandanslarla doğan veya eğitim sayesinde dürüst ve samimî olan birisi de, hattâ bu, iyi bir işi başarmak yahut memleketini kurtarmak için zarurî bile olsa, bilerek yalan söylemekten hemen hemen yenilmez bir tiksinti duyacaktır.

Aslında becerikli bir kimsenin, siyasî hayatta olduğu kadar hususî hayatta da, kendisini müdafaa etmesine veya hilekâr, yahut her ne bahasına olursa olsun muvaffak olmak isteyen kimseye karşı taarruzda bulunmasına yarıyabilecek olan kaideler birkaç cümlede hülâsa edilebilir. Fakat bu suretle ifade edilen kaidelerin tatbik edilmesi ekseriya müşkül olacaktır; zira tatbikat; sürat ve kendileriyle iş görülecek kimsele-
rin karakteri hususunda doğru bir sezîş icap ettirir; onların projelerini ve bu projeleri mevkiî tatbika koymak için istimal edecekleri vasıtaları bilmeği gerektirir. Keza yine tatbikat, kendi kanaatlarını mümkün olduğu kadar gayrikabilinüfuz olarak muhafaza ederken başkalarınınkine

nüfuz etmek için maharet sahibi olmayı da icabettirir. İlâve edilmesi lüzumsuzdur ki kararlaştırılan gayelere erişebilmek için bilhassa kendi öz kararının ne şekilde olursa olsun, ne aşkla, ne kinle, ne öğünme ile, ne gururla, ne ihtirasla, ne tamahla ve ne de korku ile — bilhassa korku ile — bozulmasına meydan vermeksizin, soğukkanlılığı ve kendi nefesine tam bir hâkimiyeti muhafaza etmek lâzımdır.

Fakat bu sanat öğretilemez. Bu bir kitaptan da öğrenilmez. Bu bir tabiat vergisidir ki birçok benzerleri gibi tatbikat ve hayat tecrübesi ile mükemmelleşir. Bu sebeptendir ki *Prens* okunması enteresan bir kitaptır, fakat bir siyaset adamının ahlâkî ve fikrî formasyonuna müessir bir şekilde yardım edebilmesi çok şüphelidir.

O halde denecektir ki, niçin bu küçük kitap, XVI ncı asrın ikinci yarısından XX inci asrın bidayetine kadar bu kadar okunmuş, yeniden okunmuş ve münakaşa edilmiştir?

Bunun bir kısmı geçici, bazı zamanlarda ve bazı memleketlerde müessir olmuş, diğerleri devamlı, her zaman ve her memlekette görülmüş, birçok sebepleri vardır.

Geçici sebepler arasında XVI ncı asrın ikinci yarısında Protestanlarla Katolikler arasında geçen münakaşaları hatırlatmak lâzımdır. Bu münakaşalar esnasında muhasımlardan her biri diğerini Floransalı Kâtibin düsturlarına uygun olarak hareket etmekle itham ediyordu.

XIX uncu asrın İtalyanları bilâkis Makyavel'de sempati ve takdirlerine lâyık birçok meziyetler bulmuşlardır. Filhakika Makyavel papazlar ve bilhassa cizvitler tarafından daima hırpalanmıştı; zira o, Papanın dünyevî hâkimiyetinin, kuvvetli bir İtalyan devletinin teşekkülüne daima bir engel teşkil ettiğini ispata çalışmıştı. Diğer taraftan Makyavel yine daima bu devletin bir gün yeniden doğabileceğini ve yabancıların Alplerin ve denizin ötesine atabileceğini de ümit ediyordu. Başka bir ifade ile o, İtalyan devlet adamlarının aşağı yukarı bütün İtalyan milletini bir tek devlet içinde birleştirerek, gerçekleştirecekleri, hattâ XIX uncu asır esnasında mükemmelleştirecekleri, programın ana hatlarını çizmişti. Böylece bu programı gerçekleştiren İtalyan nesillerinin Makyavel'e karşı gösterdikleri büyük hürmet ve tâzim kolayca anlaşılabilir.

Fakat bu geçici ve mevzî sebeplerin dışında çok umumî mahiyette ve *Prens*'in ne için bu kadar hayranlarına ve münekkitlerine rastlandığını ve ne sebeple bugünkü insan nesillerinin büyük bir miktarında bu kadar alâka uyandırdığını izah eden diğer sebepler de mevcuttur.

Bu sebeplerden biri hiç şüphesiz Makyavel'in insan ruhu boyunca bir yığın sefaletleri tasvir edişindeki hissizlik ve bürüdet ve tereddütsüz-

ce ve kaçamaklı sözlere lüzum görmeksizin doğrudan doğruya, büyükle-
rin olduğu kadar mütevazıların, milletlerin olduğu kadar sınıfların ku-
sur ve habasetlerini ortaya koymakta gösterdiği cesarettir.

Halbuki tamamiyle bu nokta üzerinde, mukavelevî yalan umumiyetle
kaidedir ve bu mevzuda pek çok yalanlar Makyavel'den önce ve sonra da
yazılmıştır. Bütün mukaveleleri hor gören ve beşeriyeti hakikî olarak
gördüğü gibi tasvir etmeğe çalışan bir muharririn icra ettiği câzibe ko-
laylıkla anlaşılabilir. Demıştik ki eşyanın ve insanların görünüşü Mak-
yavel'in nazarında nadiren tamdır ve *Prens* müellifi insanların tabiatını
tek olmakla beraber mudil bir cephesinden görmektedir. Fakat o, bu cep-
heyi, okuyucuya derin surette müessir olan, nâfiz bir şekilde tasvir et-
miştir. İnsanlığın bu cephesi okuyucuda büyük bir nefret uyandırıyor.
Zira ekseriya Makyavel okuyucunun, daha kendisi açıkça formüle et-
meden, sezdiği bir hükmü tavzih ediyor, tanıtıyor ve ortaya çıkarıyor.

Prens'in üslûbu kitabın muhtevasına tetabuk etmektedir; çok içten
gelme ve bundan dolayı da fevkalâde müessirdir.

Makyavel *Prens*'te derin bir kanaat ve ihtirasla hareket etmiştir.
Böylece cümlelerini süslemek ve onlara meselâ *Histoires Florentines*'de
yaptığı gibi klâsik bir şekil vermek için zamanını kaybetmemiştir. Âsa-
rının en meşhuru olan bu kitapta Floransa lehçesini yani bazı değişiklik-
lerle ana dilini ittihaz etmiş ve edebî şekil ile pek az meşgul olarak fikir-
lerini büyük bir vuzuhla ifade etmeğe gayret etmiştir. Bu fikirler, hissî
tahfifleri nazarı itibara almaksızın ve okuyucunun yazdıklarını müsait
karşılacağını veya kızacağını düşünmeden ifade edilmiştir. Bu sebeple
aşlında fena olan şeyleri yıldızlamağa gayret etmemiştir. O, sadece doğ-
ru olduğuna inandığı şeylerle meşgul olmuştur.

Bu suretle hemcinslerine aldatmak sanatını öğretmek ve yalanın
avantaj ve zaruretini ispat etmek iddiasında olan bu adam, muharrir
olarak, az bulunur samimilerden biri olmuştur. Muharririn, kitabının mu-
vaffakiyet veya ademi muvaffakiyetiyle ve onun muharririne getirebile-
ceği avantaj ve tehlikelerle meşgul olmaksızın sadece okuyuculara kendi
düşüncesini izah etmekten ibaret olan meslekî namuskârlığına, bu fazi-
lete, Makyavel müstesna bir derecede sahiptir ve bu defa samimiyet onun
muvaffakiyetine yardım etmiştir. Zira samimiyet *Prens*'in muhtevasında
kendini çok iyi tattırmaktadır.

Nihayet Makyavel, bazı alelâde âşıkane entrikalar istisna edilirse,
hususî hayatında da çok mazbuttu. O, bir memur olarak da böyle oldu;
âmirlerine daima sadakatle hizmet etti. Muharrir olarak da çok namus-
kârdır. Siyasî hayatta aldatma sanatınının kavaidini yani bugün

dediğimiz şeyin kaidelerini tesbit etmek istemiştir; fakat bu onun sanatı değildi. Eğer hakikaten bir düzenbaz ve her ne pahasına olursa olsun muvaffak olmak isteyen biri olsaydı, kabiliyetleri sayesinde çok daha parlak bir meslek hayatı geçirir ve fakrî zaruret içinde ölmezdi. Bilhassa *Prens* gibi bir eseri yazmaktan içtinap ederdi; zamanının ve bütün memleketlerin hakikî düzenbazları çok iyi bilirler ki sanatlarının birinci kaidesi mesleklerinin esrarını başkalarına fâşetmemekten ibarettir.

Hiç şüphe yok ki Makyavel büyük şöretini *Prens*'e borçludur. Fakat o, başka bir siyasî eser de yazmıştı; "*Les Discours sur la Première Décade de Tite - Live*". Bu eser *Prens*'in haiz olduğu fikir birliğinden mahrum olduğu gibi hülâsa edilmesi de çok güçtür. Müellif bu eserinde cumhuriyetlere genişlemek ve devam etmek çarelerini öğretmektedir. Makyavel kaidelerini hemen daima Roma tarihinden alınmış misallerle takviye etmiş fakat evvelce de söylediğimiz gibi Roma Cumhuriyeti devri ile kendi yaşadığı zamanlar arasındaki büyük farkı çok küçük mikyasta nazarı itibara almıştır.

Discours'larda Makyavel ısrarla vatandaşlardan mürekkep milislerin teşkilini tavsiye etmekte ve cumhuriyetin refahı için halkın ifsat edilmesinin zarurî olduğu hükmüne varmaktadır.

Makyavel'in kabiliyeti hakkında hüküm verebilmek için *Relations*'lardan da bahsetmekâ lâzımdır. Bunlar diplomatik raporlardır. Makyavel bunlarda âmirlerine, gönderildiği memleketlerin durumunu arz ediyordu. Bu raporlardan bazıları meselâ Fransa hakkında olanı müşahitlik vasfına da şeref kazandırmaktadır. Diğerleri, meselâ Floransalı Kâtibin lisanını öğrenmeksizin birkaç hafta kaldığı Almanya'ya ait olanı ise çok sathidir. *Histoires Flotentines* dahil olmak üzere diğer eserleri siyasî olmaktan çok, edebî bir mahiyet arzeder.

Prens'in el yazması birkaç nüshası, bilindiği üzere, 1527 de ölen müellifin hayatı esnasında Floransa ve Roma'da dolaşmıştır. Eser Roma ve Floransa'da hemen hemen aynı zamanda basıldı: Aralık 1521 ve Ocak 1532. 1523 te Agotino Nifo isimli biri, Piza'da bir profesör, *Prens*'i henüz basılmış olarak çıkmadan lâtinceye tercüme etmiş, biraz değiştirmiş ve son kısmını kaldırarak kendi orijinal eseri gibi neşretmiştir. Eseri De Regnandi Peritia diye adlandırarak Charles-Quint'e ithaf etmiştir.

Zannedildiğine göre Prensten ilk defa 1540 a doğru Kardinal Reginaldo Polo bahsetmiştir. XVI ncı asrın ikinci yarısında *Prens* katolik ve protestanlar tarafından şiddetli hücumlara maruz kalmış ve onu tetkik edenler hattâ, okumamış olan bazılarınca bol bol mevzuubahsedilmiştir.